ФГБОУ ВО «БАШКИРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Утверждено:
на заседании кафедры татарской филологии и культуры протокол № 10 от «14» июня 2022 г.

И.о. зав. кафедрой /Зарипова И.Ф.

Согласовано:
Председатель УМК факультета /института

/ Григорьева Т.В.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

дисциплина **Выразительное чтение**

дисциплина по выбору

программа бакалавриата

Направление подготовки (специальность)

44.03.05 – Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)

Направленность (профиль) подготовки: татарский язык и литература

Направленность (профиль) подготовки: русский язык

Разработчик (составитель)
доцент, к.ф.н.

/ Шарипов М.С.

Для приема: 2020 г.

Уфа - 2022 г.

Составитель: __ доц., к.ф.н. Шарипов М.С.

Рабочая программа дисциплины утверждена на заседании кафедры татарской филологии и культуры: протокол № 10 от «14» июня 2022 г.

И.о. заведующей кафедрой / Зарипова И.Ф. /

Список документов и материалов

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с планируемыми результатами освоения образовательной программы	
2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы	
3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)	
4. Фонд оценочных средств по дисциплине	
4.1. Перечень компетенций с указанием этапов их формирования в процессе освоения образовательной программы. Описание показателей и критериев оценивания компетенций на различных этапах их формирования, описание шкал оценивания	
4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценки знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций в процессе освоения образовательной программы. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций	
5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины	
5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины	
5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины	
6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине	

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

По итогам освоения дисциплины обучающийся должен достичь следующих результатов обучения:

Категория (группа) компетенций[1] (при наличии ОПК)	**Формируемая компетенция (с указанием кода)**	**Код и наименование индикатора достижения компетенции**	**Результаты обучения по дисциплине**
Коммуникация	*УК-4. Способен осуществлять деловую коммуникацию в устной и письменной формах на государственном языке Российской Федерации и иностранном(ых) языке(ах)*	*УК 4.1. Знать основные современные приемы и средства устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*	*Знает: основные современные приемы и средства устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*
		УК 4.2. Уметь воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и официально-делового стилей речи	*Умеет воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и официально-делового стилей речи*
		УК4.3.Владеть системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки	*Владеет: системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*

[1] Указывается только для УК и ОПК (при наличии).

2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы

Дисциплина «Выразительное чтение» относится к вариативной части, изучается на ___3__ курсе в ____6____ семестре.

Данный курс входит в состав «Б.1.В.1.ДВ.04.01», включенных в программу подготовки бакалавра по направлению подготовки – Педагогическое образование, 44.03.05 .

Преподавание курса «Выразительное чтение» базируется на знаниях, полученных в процессе изучения профессионального цикла дисциплин: татарского языка, русского языка, татарской и русской литературы, истории, культуры татарского народа и является начальным этапом в изучении курса истории татарской литературы в университетах; оно связано также с предметами философии, мировой художественной культуры, историей Отечества, а также культурологией как курсом обобщающего и интегрирующего содержания. Преподавание выразительного чтения связано также с такими предметами, как татарское устное народное творчество, введение в литературоведение.

Познавательные и воспитательные цели изучения этого предмета соответствуют современным тенденциям развития идей гуманизма, общей гуманитарной культуры, а также межкультурной коммуникации как в межличностном, так и в массовом и межэтническом аспектах. В плане развития гуманитарного знания основной целью данного предмета служит подготовка филологов-билингвистов и совершенствование их лингвокультурологической компетенции. В соответствии с этим формируются цель и основные задачи курса.

Цель курса: совершенствовать навыки выразительного чтения, свободного владения голосом, а также развивать умения, формирующие профессиональные качества речи будущих филологов, довести до студентов значение выразительного чтения — составляющей части педагогического мастерства учителя татарского языка и литературы; воспитание понимания роли, места выразительного чтения в системе средств эмоционального воздействия на учащихся.

Задачи изучения дисциплины. Работа над курсом предполагает решение следующих задач:
- углубление знаний по вопросам выразительного чтения;
- углубление и расширение знаний правил литературного произношения;
- развитие навыков выразительного чтения и знакомство с основами методики выразительного чтения;
- развитие навыков самостоятельного составления партитур;
- развитие самостоятельности, настойчивости, трудолюбия при выполнении упражнений.
- ознакомление студентов с теорией выразительного чтения и соответствующей научно-методической литературой;
- выработать у учащихся навыков практического выразительного чтения;
- ознакомление студентов с «творческой лабораторий» видных учителей и мастеров художественного чтения;
- усвоение норм литературного произношения, навыков правильной дикции.

Решение учебных задач курса будет способствовать дальнейшему формированию научно-профессиональной компетенции студентов-филологов.

3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)

Содержание рабочей программы представлено в Приложении № 1.

4. Фонд оценочных средств по дисциплине

4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине.

Код и формулировка компетенции *УК-4. Способен осуществлять деловую коммуникацию в устной и письменной формах на государственном языке Российской Федерации и иностранном(ых) языке(ах)*

Код и наименование индикатора достижения компетенции	**Результаты обучения по дисциплине**	Критерии оценивания результатов обучения			
		2 («Не удовлетворительно»)	3 («Удовлетворительно»)	4 («Хорошо»)	5 («Отлично»)
УК-4.1	*Знать: основные современные приемы и средства устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*	*Частичное знание основных современных приемов и средств устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*	*Неполное знание основных современных приемов и средств устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*	*Сформированное, но содержащее отдельные пробелы знание основных современных приемов и средств устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*	*Сформированное систематическое знание основных современных приемов и средств устной и письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии*
УК-4.2	*Уметь: воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и официально-*	*Частично освоенное умение воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на*	*В целом успешно, но не системное умение воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и*	*В целом успешное, но содержащее отдельные пробелы умение воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах)*	*Сформированное умение воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и официально-*

	делового стилей речи	*русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и официально-делового стилей речи*	*официально-делового стилей речи*	*письменные и устные тексты научного и официально-делового стилей речи*	*делового стилей речи*
УК-4.3	*Владеть: системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*	*Фрагментарное владение системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*	*В целом успешное, но не системное владение системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*	*В целом успешное, но содержащее отдельные пробелы владение системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*	*Успешное и систематическое применение навыков владения системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использованияязыковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*

Критериями оценивания являются баллы, которые выставляются преподавателем за виды деятельности (оценочные средства) по итогам изучения модулей, перечисленных в рейтинг-плане дисциплины (для экзамена: текущий контроль – максимум 40 баллов; рубежный контроль – максимум 30 баллов, поощрительные баллы – максимум 10).

Шкалы оценивания для экзамена:
от 45 до 59 баллов – «удовлетворительно»;
от 60 до 79 баллов – «хорошо»;
от 80 баллов – «отлично».

4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценивания результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания результатов обучения по дисциплине.

Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине	Оценочные средства
УК-4.1	*Знать: основные современные приемы и средства устной и*	*Письменные ответы на вопросы, реферат Выполнение дыхптельных упражнений*

	письменной коммуникации на государственном языке Российской Федерации (русском) и иностранном(ых) языке(ах), используемые в профессиональном взаимодействии	*Задания для тестового контроля №1* *Задания для составления партитуры , вариант №2*
УК-4.2	*Уметь: воспринимать, анализировать и критически оценивать устную и письменную деловую информацию на русском и иностранном(ых) языке(ах);создавать на русском и иностранном(ых) языке(ах) письменные и устные тексты научного и официально-делового стилей речи*	*Реферат* *Задания для письменных контрольных работ №1 (вариант №2)* *Терминологическая работа № 2* *Выполнение специальных упражнений №1-5*
УК-4.3	*Владеть: системой норм русского литературного и иностранного(ых) языка(ов); навыками использования языковых средств для достижения профессиональных целей, в том числе ведения деловой переписки*	*Индивидуальный опрос* *Реферат, задание для самостоятельной работы*

4.3.Рейтинг-план дисциплины

Рейтинг–план дисциплины

Введение в языкознание

(название дисциплины согласно рабочему учебному плану)

направление / специальность 44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)

курс 1 семестр 1-ый

Виды учебной деятельности студентов	Балл за конкретное задание	Число заданий за семестр	Баллы	
			Минимальный	Максимальный
Модуль 1. Введение. Основы выразительного чтения. Средства выразительности устной речи. Овладение словесным действием в работе над литературными произведениями разных жанров.				
Текущий контроль	**25**	**1**	**0**	**25**
1. Письменные ответы на вопросы	10	1	0	10
2. Тестовый контроль № 1	10	1	0	10
3. Групповой опрос	5	1	0	5
Рубежный контроль	**15**	**1**	**0**	**25**
1. Письменная контрольная работа № 1	15	1	0	25

Модуль 2. Составление партитур. Выразительное чтение литературных произведений классиков татарской литературы XX века.ение партитур. Выразительное чтение литературных произведений классиков татарской литературы XX века.				
Текущий контроль	**25**	**1**	**0**	**25**
1. Индивидуальный опрос	10	1	0	10
2. Тестовый контроль № 2	5	1	0	5
3. Групповой опрос	8	1	0	8
1. Реферат	2	1	0	2
Рубежный контроль	**25**	**1**	**0**	**25**
1. Письменная контрольная работа № 2	25	1	0	25
Поощрительные баллы			**0**	**10**
1. Студенческая олимпиада			0	**3**
2. Публикация статей			0	**3**
3. Выступление на конференции			**0**	**4**
Посещаемость (баллы вычитаются из общей суммы набранных баллов)				
1. Посещение лекционных занятий			**0**	**–6**
2. Посещение практических (семинарских, лабораторных занятий)			**0**	**–10**
Итоговый контроль				
1. зачёт			0	

Примерные вопросы для зачёта

1. Әдәбият дәресләрендә сәнгатьле уку. Аның әһәмияте.
2. Сәнгатьле укуга куелган таләпләр.
3. Әдәби әсәрләрне тирән аңлауда сәнгатьле укуның роле.
4. Сәнгатьле укуга багышланган гыйльми хезмәтләргә күзәтү.
5. Күтәрелмә интонация.
6. Төшерелмә интонация.
7. Сәнгатьле укуның сөйләм культурасын үстерүдәге әһәмияте.
8. Дәрестә әдәби әсәрне эмоциональ анализлауда сәнгатьле укуның роле.
9. Текстны перспектива белән уку, сез аны ничек аңлыйсыз?
10. Интонация. Аның төрләре.
11. Сәнгатьле укуга әзерләнгәндә әдәби әсәрне анализлау, аның тәртибе.
12. Тулы һәм катнаш интонацияләр турында сөйләргә.
13. Укучылар алдына сәнгатьле уку буенча куела торган төп таләпләрне аңлатып бирергә.
14. Тавыш, аның характеристикалары. Балаларның тавышын саклау һәм үстерү юллары.
15. Мәктәптә әдәбият дәресләрендә сәнгатьле укырга өйрәтүдә техник чараларны файдалану, аның әһәмияте.
16. Подтекстны (тел төбен) белдерү чаралары, аларның төрләре,

бурычлары.
17. Дәрестә күмәк укуны оештыру методикасы.
18. Басым, аның дәрәҗәләре, шартлы билгеләре.
19. Пауза, аның төрләре, үтәгән функцияләре.
20. Сщнгатьле укуда хис-тойгы.
21. Урта мәктәп дәресләрендә сәнгатьле укырга тәкъдим ителгән әсәрләр өстендә эшләү үзенчәлекләре.
22. Сулыш. Катнаш сулыш алу.
23. Сөйләм темпы, аның сәнгатьле укуда әһәмияте.
24. Сөйләм темпының төрләре, әсәрнең төп фикерен җиткерүдә аның әһәмияте.
25. Нәсерне сәнгатьле уку үзенчәлекләре.
26. Драма әсәрен рольләргә бүлеп уку методикасы.

Образец вопроса для зачёта

1. Сулыш. Катнаш сулыш алу.
2. Дәрдемәнднең "Кораб" шигыренә партитура төзегез, сәнгатьле укыгыз

Перевод оценки из 100-балльной в четырехбалльную производится следующим образом:
- отлично – от 80 до 110 баллов (включая 10 поощрительных баллов);
- хорошо – от 60 до 79 баллов;
- удовлетворительно – от 45 до 59 баллов;
- неудовлетворительно – менее 45 баллов.

Критерии оценки (в баллах):

- ***25-30 баллов*** *выставляется студенту, если студент дал полные, развернутые ответы на все теоретические вопросы билета, продемонстрировал знание функциональных возможностей, терминологии, основных элементов, умение применять теоретические знания при выполнении практических заданий. Студент без затруднений ответил на все дополнительные вопросы. Практическая часть работы выполнена полностью без неточностей и ошибок;*

- ***17-24 баллов*** *выставляется студенту, если студент раскрыл в основном теоретические вопросы, однако допущены неточности в определении основных понятий. При ответе на дополнительные вопросы допущены небольшие неточности. При выполнении практической части работы допущены несущественные ошибки;*

- 10-16 *баллов выставляется студенту, если при ответе на теоретические вопросы студентом допущено несколько существенных ошибок в толковании основных понятий. Логика и полнота ответа страдают заметными изъянами. Заметны пробелы в знании основных методов. Теоретические вопросы в целом изложены достаточно, но с пропусками материала. Имеются принципиальные ошибки в логике построения ответа на вопрос. Студент не сделал практическое задание или при выполнении допущены грубые ошибки;*

- ***1-10 баллов*** *выставляется студенту, если ответ на теоретические вопросы свидетельствует о непонимании и крайне неполном знании основных понятий и методов.*

Обнаруживается отсутствие навыков применения теоретических знаний при выполнении практических заданий. Студент не смог ответить ни на один дополнительный вопрос.

ПРИМЕРНАЯ ТЕМАТИКА РЕФЕРАТОВ

1. Составление партитуры литературного произведения.
2. Назовите основные особенности выразительного чтения как культурного явления.
3. Пауза.
4. Интонация.
5. Назовите татарских мастеров выразительного чтения. Их характерные особенности.
6. Какие недостатки в построении речи снижают ее эффективность?
7. Что представляет собой речевой аппарат?
8. Чем обусловлена необходимость специальной работы по совершенствованию речевого аппарата?
9. Каковы основные гигиенические требования, которые следует соблюдать говорящему?
10. Раскройте зависимость звучания голоса от характера (состояния) человека.
11. Охарактеризуйте основные качества профессионального речевого голоса.
12. Каковы условия для свободного звучания голоса? Какими упражнениями его тренируют?
13. Что такое «динамический» и «звуковысотный» диапазон голоса? Как их развить?
14. Что такое «полетность звука»?
15. Попробуйте определить основные недостатки собственного голоса. Составьте план тренировки собственного голоса.
16. Раскройте содержание понятия «дикция».
17. Какую роль в отработке дикции играет артикуляция?
18. Упражнения артикуляционной гимнастики.
19. Работа над навыками произношения правильного звучания звуков (со сменой ударения, со сменой динамических оттенков, твердой и мягкой атакой звука).
20. Различные формы общения с аудиторией. Упражнения на развитие голоса.
21. Исполнительский анализ стихотворного и прозаического текста.
22. Выразительное чтение произведений различных жанров.
23. Отличие искусства чтеца от искусства актера. Чтение произведений.
24. Основные средства выразительности. Привести примеры.
25. Понятие о норме произношения .
26. Элементы словесного действия, видения, отношения, подтекст общен целенаправленность произнесения слов.
27. Невербальные средства общения.
28. Содержание, этапы, основные принципы работы над текстом.

Описание методики оценивания:

Рефераты должны быть выполнены методически грамотно и оформлены согласно ГОСТу.

Критерии оценки (в баллах):

- *4 балла выставляется студенту, если тема раскрыта полностью и если не допущены ошибки;*
- *3 балла выставляется студенту, если тема раскрыта, но есть некоторые ошибки;*
- *2 балла выставляется студенту, если тема раскрыта не до конца и в работе допущены ошибки.*
- *1 балл выставляется студенту, если тема не раскрыта.*

Вопросы для самостоятельной работы

1. Сәнгатьле укуның туган тел һәм әдәбиятны укытудагы әһәмиятен нәрсәдә күрәсез?

2. Мәктәптәге сәнгатьле уку белән олы сәнгатьтәге сәнгатьле уку арасында нинди аермалар бар.

3. Укучының үз сөйләмен аһәңле, үтемле итеп әверелдерүдә сәнгатьле укуның ярдәмениләрдән гыйбарәт?

4. Язма текстны яңгыраучы текстка әвәрелдергәндә кеше нинди бурычларны хәл итә?

5. Әдәби әсәр текстын үз сүзең итеп әверелдерү дигәндә, ниләрне күздә тотабыз һәм моны ничек эшлибез?

6. Сөйләм культурасы белән сәнгатьле уку арасында нинди аерма бар?

7. Сүзне әйтү максаты белән тиешле интонация арасындагы бәйләнешне ниләрдә күрәбез?

8. Интонациянең төгәл яңгыравының нигезендә ниләр ята?

9. «Тел төбен» (подтекстны) дөрес билгеләү ниләр белән бәйле?

10. "Тел төбен" (подтекстны) дөрес билгеләү белән тиешле интонацияне табудагы бәйләнешләр турында ниләр әйтә аласыз?

11. "Тел төбен" (подтекстны) белдерү чараларыннан дөрес файдалануның әһәмиятен сез ниләрдә күрәсез?

12. Тел дәресләрендә сәнгатьле укуның үзенчәлекләре нидән гыйбрәт?

13. Әдәбият дәресләрендә сәнгатьле укуның үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

14. Укыласы әсәрнең партитурасын төзүгә куела торган таләпләр турында сез ниләр беләсез?

15. Лирик әсәрне сәнгатьле уку үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

16. Патетик әсәрне сәнгатьле уку үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

17. Сатира һәм юмор әсәрен сәнгатьле уку үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

18. Шигъри әсәрне сәнгатьле уку үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

19. Проза әсәрен сәнгатьле уку үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

20. Мәсәлне сәнгатьле уку үзенчәлекләре ниләрдән гыйбарәт?

21. Көйләп укуның сәнгатьле укуга ирешүдә комачау итүен сез ниләрдә күрәсез?

22. Әдәби әсәрне ятлауның иң отышлы алымнарыннан сез кайсысын ешрак кулланасыз һәм ни өчен?

23. Укучыларның сәнгатьле укуларын тикшерүнең кайсы алымнарын иң нәтиҗәлерәк дип саныйсыз һәм ни өчен?

Сәнгатьле уку вакытында үпкәдә һәрвакыт ниндидер күләмдә һава запасы булырга тиеш. Моның өчен махсус күнегүләр үткәрү, ничек сулыш алуыңа даими игътибарлы булу кирәк. Бу турыда Ш. Асылгәрәевнең «Сәнгатьле уку буенча практикум» дигән ярдәмлегендә, мәсәлән, түбәндәге күнегүләр тәкъдим ителә:

1 нче күнегү.

Чалкан яткан хәлдә кулыгызны эчегезгә куегыз һәм тыныч кына сулагыз. Сулыш алганда кулыгызның күтәрелүен, сулыш чыгарганда төшүен тоярсыз. Әгәр диафрагманың хәрәкәте бөтенләй тоелмаса яки сизелерсизелмәс кенә булса, аны активлаштыру таләп ителә. Моның өчен п-ф-ф дип үпкәдәге һаваны мәҗбүри рәвештә этеп чыгарырга кирәк. Бу хәрәкәтне ныгыту һәм беркетү өчен күнегү 3—4 мәртәбә кабатлана. Шуны истә тоту хәерле: сулыш чыгару сулыш алуга караганда һәрвакыт озын була. Сулыш алу «бер-ике» дигәндә башкарылса, сулыш чыгару «бер, ике, өч, ДҮрт»тә үтәлә. Бу күнегүне берничә көн дәвамында көненә ике тапкыр (иртә, кич)

ясарга тәкъдим ителә. Билгеле, ул чалкан яткан хәлдә генә түгел, аякларга туры басып торган хәлдә дә үтәлергә тиеш. Диафрагманың хәрәкәтен тою өчен уң кулыгызны эчегезгә, сулын түбән кабыргаларга куегыз. Диафрагманы механик рәвештә, мускул көче белән хәрәкәткә китерү тыела. Күнегүне сулыш чыгарудан башлагыз. Һава алу ихтыяҗы тусын өчен бер секунд чамасы пауза ясагыз. Күнегүләрне шул башкарганда диафрагманың хәрәкәте табигый булыр.

2 нче күнегү.

Иркен һәм тыныч хәлдә торуыгызга ышангач, п-ф-ф.л дип сулышыгызны чыгарыгыз. Сулыш тигез булырга һәм идарә ителергә тиеш. Һаваны чыгару өчен сарыф ителә торган көч тә даими булсын, һава запасын баштан ук күп итеп чыгармаска, ягъни сулыш мускулларына бушанырга ирек бирмәскә кирәк. Сулыш чыгару өчен өстәмә көч таләпителсә, һава чыгару процессын туктатыгыз. Яңадан һава алырга ашыкмагыз.Сулыш алгач (борын аркылы), бер секунд чамасы пауза ясагыз, шуннан соң, тагын п-ф-ф-ф дип сулышыгызны чыгарыгыз.

3 нче күнегү.

П-ф-ф-ф дип сулышыгызны чыгарыгыз. Ә үпкәләргә һава алу бердән бишкә кадәр санауга киткән вакыт берәмлеге озынлыгында булырга тиеш. Бу вакытта бердән өчкә кадәр булган вакыт берәмлеге диафрагмаларның, дүртенчесе — кабыргалар киңәюе, бишенчесе — эч мускулларының эшчәнлек катнашы хисабына сарыф ителә. Бер секунд чамасы паузадан соң тагын п-ф-ф-ф дип сулышыгызны чыгарыгыз. Үпкәләргә һаваны күп алырга тырышмагыз, сулыш алу тигез, салмак булырга тиеш. Сулыш схемасы болай була:

а) п-ф-ф-ф дип сулыш чыгару;

б) пауза;

в) сулыш алу: 1—2—3—диафрагма белән, 4—кабырга яисә кабырга аралыгы мускуллары белән, 5— эч мускуллары белән;

г) тоткарлану;

д) п-ф-ф-ф дип сулыш чыгару.

4 күнегү.

Диафрагма сезнең ихтыярга буйсынмаса, 1 нче күнегүдә тәкъдим ителгән алым ярдәмендә аны күнектерегез. Кабырга һәм кабырга аралыгы мускулларын да махсус хәрәкәтләр ясап күнектерергә була. Моның өчен дүрт бармакны алга, баш бармакны артка каратып, түбән кабыргаларны кулларыгыз белән кысыгыз. Сулыш алганда уч төбегез күкрәк читлегенең киңәюен тойсын. Чыныктыру һәм беркетү ечен түбәндәге күнегүләр тәкъдим ителә:

А) п-ф-ф-Ф Дип сулыш чыгарыгыз, аннан соң диафрагма кабырга аралыгы мускуллары катнашы белән «бер-ике» мәртәбә генә сулыш алыгыз, «өч-дүрт» дигәндә пауза алыгыз, «биш, алты, җиде, сигез, тугыз, ун» дигәндә сулыгыгызны чыгарыгыз. Күнегүне ике тапкыр кабатлагыз. Үзең түгел, бәлки икенче берәү алып барса яхшырак.

б) эч мускулларының ничек эшләвен тою өчен кулыгызны эчегезнең аскы өлешенә куегыз һәм йөткерегез. Шул вакытта эч мускулларының кыскаруына игътибар итегез. Бу кыскару сулыш чыгару алдыннан ясала торган тоткарлану вакытында була.

в) п-ф-ф-ф дип сулыш чыгарыгыз да, тиз генә сулыш алыгыз һәм һаваны кыска гына вакытка тоткарлагыз. Шуннан соң бердән унга кадәр санагыз. Санау процессында сулыш алу булмасын, ягъни сүз аралыгындагы паузаларда сулыш органнары хәрәкәтсез калырга тиеш.

Күнегүләр нәтиҗәсендә һава запасы калса, «унбер, унике» һ. б. дип санауны дәвам итегез. Ләкин санау өчен генә өстәмә көч сарыф ителмәсен һәм темп тизләтелмәсен.

5 нче күнегү.

Кул хәрәкәтләре ярдәмендә сулыш күнегүләре башкарыгыз. Сулыш алу һәм сулыш чыгару фәкать кул хәрәкәтләре вакытында гына булырга тиеш. Кулларны алга сузганда сулышыгызны тышка чыгарыгыз, як-якка җибәргәндә эчкә алыгыз, ян-яктан аска төшергәндә тышка чыгарыгыз, баш өстенә күтәргәндә эчкә алыгыз. Бу күнегүне биш мәртәбә кабатларга кирәк. Ләкин шуны истән чыгармагыз: сулыш чыгару сулыш алуга караганда 2—3 тапкыр озынрак була.

Мондый күнегүне ясаганда, гәүдә төз булырга, аякларда иркен генә басып торырга кирәк. Мускулларда көчәнү булмаска тиеш. Уң кулны эчкә, сулын кабыргаларга куегыз. Бу юл белән диафрагма һәм кабыргаларның сулыш алу процессында катнашуын контрольдә тотабыз. Күнегүләрне саф һавалы бүлмәдә ясарга кирәк. Форточка -яки тәрәзә ачык булсын. Күнегү сулышны чыгару белән башлана.

Аннан аз гына тукталыш. 1—2 дигәнче тирән итеп сулыш алына. 1—2 дип санап сулыш тотып торыла. 1—2 дигәнче сулыш чыгарыла. Баштагы күнегүләрдә сулыш алунын, өч циклы да бер үк дәвамлылыкта башкарыла. Таблицадан күренгәнчә, тора-бара сулыш алу һәм аны чыгару вакытының дәвамлылыгы арта бара, сулышны чыгару вакытының дәвамлылыгы тагы да зуррак була. Баштарак сулышны чыгарганда «с» авазын әйтеп торырга кирәк. Бу сулыш чыгаруның тигезлеген белергә ярдәм итә. «с» авазының ишетелеше көчәйсә яки кимесә, һава тигез чыкмый дигән сүз. Моны тиз генә тиешле дәрәҗәгә көйләргә була. Баш җиңелчә әйләнә башласа, күнегүне туктатырга туры килә. Дөрес сулыш алу сәнгатьле укуда бик әһәмиятле. Ләкин аның әһәмияте моның белән генә бетми әле. Гадәти дәрес материалын аңлатканда да без һәрвакыт сөйләмебезнең камил, матур, дөрес булуы турында кайгыртырга тиешбез. Моңа дөрес сулыш алу, тавышны рациональ файдалану нәтиҗәсендә генә ирешелә.

Сораулар һәм биремнәр

1.Урта мәктәп дәресләрендә сәнгатьле укырга тәкъдим ителгән әсәрләр өстендә эшләү үзенчәлекләре.

2. Сулыш. Катнаш сулыш алу.

3. Сөйләм темпы, аның сәнгатьле укуда әһәмияте.

4. Сөйләм темпының төрләре, әсәрнең төп фикерен җиткерүдә аның әһәмияте.

Критерии оценки (в баллах*)*:

- *6 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *4 балла выставляется студенту, если допущены 4 ошибки;*
- *2 балла выставляется студенту, если допущены7ошибок.*

Задания для составления партитуры

I вариант

1. Г.Тукайның «Китмибез» шигыренең текстыннан басымлы (мәгънәви, тойгылы) сүзләрне билгеләргә.

2. М.Җәлилнең «Дим кызына» шигыренең текстына паузалар (мәгънәви, тойгылы)

9. Г.Ибраһимовның «Кызыл чәчәкләр» әсәренең «Башлангыч» дигән өлешенә партитура төзегез.

10.Г.Кутуйның «Сагыну» нәсеренә партитура төзегез.

II вариант

1. Ф.Кәримнең «Ант» шигыренә сөйләм темпын билгеләп чыгарга.

2. Һ.Такташның «Мокамай» шигырендә тавыш көченең үзгәрешләрен билгеләп чыгарга.

III вариант

1. Дәрдемәнднең «Видагъ» шигырен укыгандагы хисләр алмашуның үсешен эзлекле билгеләргә.
2. Ш.Бабичнның «Ал да нур чәч халкыңа» шигыренең төп фикерен билгеләргә һәм аның әсәр тукымасындагы эзлекле үстерелешен күзәтергә.

IV вариант

1. Г. Тукайның «Туган авыл» шигыренең музыкальлек сыйфатларын, аның шигырьне укуга тәэсирен ачыклагыз.
2. М. Җәлилнең «Җырларым» шигыренә партитура төзегез.

Критерии оценки (в баллах*):*
- *6 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *4 балла выставляется студенту, если допущены 4 ошибки;*
- *2 балла выставляется студенту, если допущены7ошибок.*

Задания для письменных ответов на вопросы

1. Татар шигырь ритмикасы
2. Сәнгатьле укуның әһәмияте.
3. Басым
4. Логик перспектива.
5. Интуиция.
6. Тавыш төрләре.
7. Ударение как суперсегментная единица языка. Проблемы постановки ударения в татарском языке.
8. Сөйләм темпы.
9. Партитура төзү серләре.
10. Пауза.

Критерии оценки (в баллах*):*
- *6 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *4 балла выставляется студенту, если допущены 4 ошибки;*
- *2 балла выставляется студенту, если допущены7ошибок.*

Задания для тестового контроля № 1

1. Анализ-бүлгәләү:
а) бербөтенне өлешләргә таркатып, төп кисәк компонентларны аерып чыгаручы һәм алар арасындагы бәйләнешләрне табучы фәнни ысул;
б) бүленгән өлешләрне җыю;
в) бербөтен тудыру.
2. Антитеза:
а) капма-каршы төшенчәләрне, факт, образларны махсус рәвештә капма-каршы кую;
б) охшаш яклар табу;
в) чагыштырп карау.
5. Диалекталь сүзләр
а) теге яки бу як, төркем кешеләренә сөйләшенә генә хас сүзләр.
б) капма-каршы мәгънәдәге сүзләр;
в) әдәби сүзләр.
6. Хәрәкәт (жест): 1.
а) кешенең сөйләме, аралашуы барышында гомум моториканың (хәрәкәтнең) теге яки бу күләмдә чагылышы. Мисал өчен, мимика (бит-йөз мускулларының хәрәкәте), пантомимика – (бөтен гәүдәнең хәрәкәте) һәм жестикуляция (кул хәрәкәте);
б) сүз азагында сөйләгәннәрне йомгаклап кую, нәтиҗә ясау;
в) кызып сөйләү.

7. Идея:
а) әдәби әсәрнең мәгънәви ягын белдерү өчен хезмәт итүче категория;
б) бәхәсле сүз;
в) проблемалы сорау.

8. Интерпретация (шәрехләү):
а) текстның мәгънәсенә төшендерерлек итеп аңлату;
б) ирекле аңлату;
в) уйлап чыгару.

9. Импровизация:
а) алдан эзерлексез башкарылган гамәл;
б) уйламыйча сөйләү;
в) аптырап калу.

10. Интонация:
а) мәгънәви, синтаксик, эмоциональ-экспрессив функция башкаручы ритмлы-мелодик сөйләм сыйфаты. Ул үз эченә түбәндәге элементларны ала: мелодия, темп, ритм, сөйләм көче, тавыш тембры, шулай ук мәгънәви, фраза, логик басым һ.б.;
б) кычкырып уку;
в) ирекле уку.

11.Логик пауза:
а) әһәмиятле пауза, текстны төгәл, дөрес итеп уку өчен, мәгънәле кисәкләрне аерып чыгару өчен кулланыла;
б) туктап калу;
в) тирән тын алу.

Критерии оценки (в баллах)) (должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):

- 15 баллов выставляется студенту, если он регулярно выполнял домашнее задание, активно работал на практических заданиях (бал за конкретное задание – 3, число заданий за семестр -5);
- __10_ баллов выставляется студенту, если он выполнил тестовый контроль;
- __25 _ баллов выставляется студенту, если .он успешно написал контрольную работу;
- ___10 баллов выставляется студенту, если он активно работал в течение семестра.

Задания для тестового контроля № 2

1. Логик басым:
а) җөмләдәге бик әһәмиятле сүзне яки сүзтезмәне аерып чыгару өчен тавышны күтәрү юлы белән күрсәтелә;
б) кычкырып әйтелгән сүз;
в) пышылдап әйтелгән сүз.

2. Сөйләм мелодикасы:
а) сөйләм барышында тавышны яки күтәрү, яки төшерү юлы белән күрсәтелә;
б) җырлап уку;
в) көйләп уку.

3. Пауза:
а) физиологик, грамматик, психологик яки логик факторлар белән бәйле рәвештә сөйләмдә туктап тору;
б) теләсә кайсы урында туктап калу;
в) сүзне тәмамалау.

4. Сөйләмдә пафос:
а) сөйләмдә эмоциональлек, стилистик күтәрелеш, интонациядә, манерада сәнгатьлелек;
б) кычкырып уку;
в) түбән тавыш белән уку.

5. Сөйләм ритмы:
а) басымлы һәм басымсыз авазларның, паузаларның чиратлашуы һ.б.
б) сөйләмнең эзлеклелеге, үзәк мәсьәләләрнең кыска гына бирелеше.

6. Сөйләм тембры:
а) авазлар бизәге;
б) тавыш көче;
в) тавыш югарылыгы.

7. Сөйләм темпы:
а) сөйләм барышында авазларны, сүзләрне, җөмләләрне әйтү тизлеге;
б) тиз уку;
в) салмак уку.

8. Сөйләм төгәллеге:
а) фикерләрне ачык, аңлаешлы, дөрес җөмләләр белән ышандырырлык итеп җиткерү;
б) акцентсыз уку;
в) тыныч, эмоциясез уку.

9. Нәрсә ул ассимиляция?
а) сөйләмдә сузык һәм тартык авазларның бер-берсенә җайлашуы;
б) сөйләмдә авазларның бер-берсенә охшашлануы;
в) сөйләмдә иҗек башындагы ике тартык арасына сузык аваз өстәлү.

Критерии оценки (в баллах):

- *6 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *4 балла выставляется студенту, если допущены5-6 ошибок;*
- *2балла выставляется студенту, если допущены более 10 ошибок;*

Задания для письменной контрольной работы № 1

Задания для контрольной работы

Описание контрольной работы:

Контрольня работа состоит из 2-х частей:анализ и описание основных вопросов по теме; выполнение практических заданий, упражнений, тестов, терминологических работ. В случае необходимости на занятии может проводиться анализ и проверка заданий, выполненных дома.
Изучение значительной части материала дисциплины «Выразительное чтение» осуществляется студентами самостоятельно. Выполнение студентами этой работы является важным этапом их подготовки к профессиональной деятельности. На самостоятельное изучение выносятся те темы и разделы, которые не вошли в основную программу или рассматривались на лабораторных занятиях недостаточно подробно.

Текстка интонацион анализ ясау тәртибе

1. Әдәбият һәм тел күзлегеннән текст үзенчәлекләрен билгеләү.
2. Текст язучының кайсы иҗат чорына карый?
3.Текстта кулланылган чаралар һәм алымнар.
4. Тексттагы аңлашылмаган сүзләрнең мәгънәсе.
4. Текстка идея-эстетик анализ. Әсәр белән автор нәрсә әйтергә теләгән?
5. Әсәрнең яңалыгы нәрсәдә?
6. Җөмләләрдәге мәгънәви, тойгылы басым төшүче сүзләрне шартлы билгеләр белән тамгалау.
7. Җөмләләрдәге мәгънәви, тойгылы паузалар ясалырга тиешле урыннарны шартлы билгеләр белән тамгалау.
8. Тексттагы сөйләү темпын күрсәтү.
9. Текстның интонациясен ачыклау. Интонация — сүзе көчле әйтү дигәнне аңлата. Сөйләмнең тонын, аның ритмик-мелодик ягын, тавыш күтәрелү-төшүнең чиратлашуын аңлата. Сөйләмнең интонациясе дигәндә хисләрне, сөйләүченең сөйләм предметына мөнәсәбәтен белдерүче сүзләрне әйтүнең тоны һәм рәвеше күздә тотыла. Интонациянең төп функциясе текстның мәгънәсен һәм аңа салынган мөнәсәбәтне белдерү. Интонация, ягъни тавышның сөйләмдәге төрлечә хәрәкәте (күтәрелүе, төшүе, аерым урында көчлерәк яки көчсезрәк, сузыбрак яки кыска итеп, тиз генә әйтелүе, паузалар ясау һ.б.) җөмләдә кирәкле 11 мәгънә бирү өчен хезмәт итә. Басым, пауза, сөйләм темпы, тавыш көче — барысы да интонациянең элементлары, алар бөтенесе бергә интонацияне тәшкил итәләр. Бер үк әсәр төрле башкаручы тарафыннан төрлечә тәкъдим ителергә мөмкин. Бу ягы бары тик сәнгатьле укучының тормыш тәҗрибәсенә, эстетик зәвыгына, хис байлыгына, табигый мөмкинлекләренә бәйле. Интонация, текстның эчтәлегенә бәйле рәвештә, күп төрле булырга мөмкин: хәбәр итү, раслау, боеру, өндәү, үтенү, ялвару, астыртын көлү, усал көлү, яшь аралаш көлү, шик ләнү, инкарь итү, фараз кылу һәм башкалар. Бер җөмләдә без нәрсәне дә булса расласак, икенчесендә аны юкка чыгаруыбыз мөмкин. Мисаллар. Интонация, тавыш хәрәкәтенә карап, берничә төргә бүленә. М.З.Зәкиев аларны түбәндәгечә билгели: тулы интонация, күтәрелүче интонация, төшүче интонация, катнаш интонация. 1. Тулы интонация, ягъни күтәрелү өлеше, югары ноктасы һәм төшү өлеше булган интонация. 2. Күтәрелүче интонация, әкренләп күтәрелеп бара һәм үзенең иң югары ноктасында кинәт туктап кала торган интонация. 3. Төшүче интонация, ягъни үзенең югары ноктасыннан башланып, әкренләп төшеп баручы интонация. 4. Катнаш интонация, тавыш хәрәкәтенең биредә аеруча актив булуы күзәтелә.

1 вариант

Г.Тукай,   Мәхбүс

Утырам мин тимер читлек эчендә,
Каты кайгы, ачы хәсрәт эчемдә,

Караңгыда, каты җирдә, юештә,
Һаман бер төсле җирдә, бер рәвештә.

Күренде бервакытта бер яңа эш:
Ирек-иркендә үскән яшь каракош

Тәрәзәм алдына килде дә кунды,
Чукырга канлы калҗасын тотынды.

Шуны ул бер чукый, тагын да ташлый,
Очар төсле, канатын селкә башлый;

Чукый, йолка, вәләкин анда-санда
Карап-карап куя миңа табан да.

Бу моңлы иптәшемнең күз карашы,
Тагын да әллә нинди ят садасы

Дигән төсле була: «Мондин күчик без,
Канатлан син дә, сахрага очыйк без!

Азатлык кошлары без, әйдә, әйдә,
Бөрадәр! Тиз китик без шунда, кайда

Җәелгән ямь-яшел кырлар, болыннар;
Тавышсыз, тынсыз, аулак һәр урыннар.

Вә шунда, кайда диңгезләр төтен күк
Булып күренәдер күзләргә күм-күк.

Болытлар сәйритә анда, алара,
Алар артында зур таулар агара.

Вә шунда, кайда аулак, җил дә мин тик,
Йөрербез бергә-бергә — син дә мин тик».

2 вариант

Разил Вәлиев,

Шигырь

Тып-тын торам, чакырмыйм да инде,
Эзләмим дә җуйган сүземне.
Чакырмыйча килгән күз яшедәй
Килсен миңа бүген ул үзе.

Көтмәгәндә килсен күңелемә,
Һәм кәгазьгә төшсен соңыннан.
Сөендереп, ишек шакымыйча,
Килеп кергән якын дус сыман.

С.Есениннан, урыс шагыйре

Критерии оценки (в баллах):
- *15 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *10 баллов выставляется студенту, если допущены 2-3 ошибки;*
- *8 баллов выставляется студенту, если допущены 4-5ошибок;*
- *4 балла выставляется студенту, если допущены 7 ошибок;*

Задания для письменной контрольной работы № 2

Текстка партитура төзү тәртибе

1. Әдәбият һәм тел күзлегеннән текст үзенчәлекләрен билгеләү.
2. Текст язучының кайсы иҗат чорына карый?
3.Текстта кулланылган чаралар һәм алымнар.
4. Тексттагы аңлашылмаган сүзләрнең мәгнәсе.
4. Текстка идея-эстетик анализ. Әсәр белән автор нәрсә әйтергә теләгән?
5. Әсәрнең яңалыгы нәрсәдә?
6. Җөмләләрдәге мәгънәви, тойгылы басым төшүче сүзләрне шартлы билгеләр белән тамгалау.
7. Җөмләләрдәге мәгънәви, тойгылы паузалар ясалырга тиешле урыннарны шартлы билгеләр белән тамгалау.
8. Тексттагы сөйләү темпын күрсәтү.
9. Текстны транскрипцияләү.
10. Текстларда паузаның ике төре дә — һәм мәгънәви, һәм тойгылысы да кулланылды. Мәгънәви паузаның шартлы билгесе |, тойгылы паузаныкы ;. Пауза дәвамлылык ягыннан да төрлечә була. Гадәттә, бу яктан аны өч дәрәҗәгә бүлеп йөртәләр. Мәгънәви пауза беренче дәрәҗә / , икенче дәрәҗә // ,өченче дәрәҗә /// тамгалары куела.
8. Басым төшкән сүзләрне билгеләү өчен шартлы билгеләр кулланыла. Мәгънәви басым төшкән сүз астына горизонталь туры сызык, тойгылы басым төшкән сүз астына горизонталь дулкынлы сызык сызыла. Басым төшкән сүзләр тавыш, хис көче ягыннан барысы да бертөрле дәрәҗәдә генә аерып чыгарылмый. Шуңа күрә, шартлы рәвештә, басымны бүлеп чыгаруның өч дәрәҗәсен

билгелиләр. Мәгънәви басым: 1 дәрәҗә ……………. , 2 дәрәҗә ……………. , 3 дәрәҗә …………… Күп очракта бер үк сүзне һәм мәгънәви, һәм тойгылы басым белән әйтергә туры килә. Андый вакытта бу сүзләрнең астына икесенең дә шартлы билгесе бергә куела.

1 Вариант

Фатих Кәрим,
Ант

Юлбасарлар таптый җиребезне,
Ватан сугышына мин китәм.
Менә — балам. Син әнкәсе аның,
Балабызны тотып ант итәм.

Синең өчен, шушы балам өчен,
Нәселем өчен, Туган ил өчен,
Мылтык тотып баскан җиремнән
Бер адым да артка чигенмәм...

Бәлки, соңгы тапкыр — күрештек,
Кочаклаштык, озак үбештек.
Сизә бала, карый күзләремә:
«Сакла безне!» — ди ул күңеленнән,
Ана күкрәгеннән суырып алган
Сөт тамчысы алсу иренендә.

Шушы балам өчен, синең өчен,
Нәселем өчен, Туган ил өчен,
Мылтык тотып баскан җиремнән
Бер адым да артка чигенмәм.

2 вариант

Х.Туфан
Гөлләр инде яфрак яралар

Гөлләр инде яфрак яралар
Хәбәр итеп язлар җитәсен.
Язлар җиткәч сугыш бетәсен
Көтеп утыра сабый балалар:
Гөлләр инде яфрак яралар!

Хәбәр итеп язлар җитәсен
Кояш керә кайбер көннәрдә
Утыны беткән ятим өйләргә.
Керә дә котлый алар иртәсен
Хәбәр итеп язлар җитәсен.

Язлар җиткәч сугыш бетәсен
Салют кыла «сугыш алласы».
Чү, елама солдат баласы:
Туплар әйтә әнә, ишетәмсең,
Язлар җиткәч сугыш бетәсен.

Көтеп тора сабый балалар
Аждаһаның башын өзгәнне.
Ә ул инде, җиңелеп, тезләнде,
Дар элмәге лаек та аңар,
Карап тора сабый балалар...

Гөлләр инде яфрак яралар,
Язы җитте, язы дөньяның!
Ас җәлладны, солдат туганым,
Беләләр бит барыбер балалар...
Гөлләр инде яфрак яралар!

Критерии оценки (в баллах*):*

- *15 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *10 баллов выставляется студенту, если допущены 2-3 ошибки;*
- *5баллов выставляется студенту, если допущены 4-5ошибок.*

Задания для индивидуального опроса

1. Сүз сәнгате һәм аның үзенчәлекләре. Татар мәктәпләрендә сәнгатьле уку методикасының инкыйлабка кадәр һәм аннан соңгы елларда үстерелеше, бу өлкәдә хезмәт күрсәткән галимнәр һәм методистлар. Сәнгатьле укый белүнең укытучы өчен әһәмияте, бүгенге көндә мәктәпләребездә аны укытуның торышы.
2.Интонация турында төшенчә. Тавыш хәрәкәте ягыннан интонация төрлелеге һәм эчтәлек ягыннан интонацияләр төрлелеге.
3. Басымның әһәмияте һәм төрләре. Аларның шартлы билгеләре. Татар телендә басымнарның урыны. Сүз басымы. Фраза басымы. Җөмләдәге басым һ.б.
4. Тыныш (пауза) турында белешмә. Текстның фразаларга бүленүе. Тынышларның әһәмияте, төрләре, аларның бурычлары. Тынышның башка төрләре: искә төшерү, көттерү һ.б.
5. Сөйләм тизлеге. Тизлекнең эчтәлектән, әсәрнең сюжет үстерелешеннән, төзелешеннән килеп чыгуы. Автор фикерен җиткерүдә сөйләм темпының роле. Әсәрнең жанры һәм аны укуның тизлеге арасындагы бәйләнеш.

Критерии оценки (в баллах*):*

- *2 балла выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *1 балл выставляется студенту, если допущены 3-4 ошибки.*

Вопросы для терминологической работы № 1

1. Сөйләм барышында тавышны яки күтәрү, яки төшерү юлы белән күрсәтелә.
2. Бер предметның сыйфатын башкасына күчереп кую.
3. Бер генә кешенең сөйләме, яки, тыңлаучыларга мөрәҗәгате.
4. Бер үк яңгырашлы, әмма, мәгънәләре туры килмәгән сүзләр.
5. Физиологик, грамматик, психологик яки логик факторлар белән бәйле рәвештә сөйләмдә туктап тору.

6. Сөйләмдә эмоциональлек, стилистик күтәрелеш, интонациядә, манерада сәнгатьлелек.
7. План – сөйләмнең эзлеклелеге, үзәк мәсьәләләрнең кыска гына
8. Басымлы һәм басымсыз авазларның, паузаларның чиратлашуы һ.б.
9. Тар мәгнәсендә язучының тормыш тәҗрибәсеннән, яшәешне аңлау дәрәҗәсе, фикерләү рәвешеннән килеп чыга торган һәм әсәрләрнең тематикасында, сюжет-композициясендә, образлы телендә чагылучы индивидуаль әдәби алымнар системасы.
10. Авазлар бизәге.
11. Сөйләм барышында авазларны, сүзләрне, җөмләләрне әйтү тизлеге.

Вопросы для терминологической работы № 2

1. Бербөтенне өлешләргә таркатып, төп кисәккомпонентларны аерып чыгаручф һәм алар арасындагы бәйләнешләрне табучы фәнни ысул.
2. Капма-каршы төшенчәләрне, факт, образларны махсус рәвештә капма-каршы кую.
3. Текстның мәгънәсенә төшендерерлек итеп аңлату.
4. Алдан эзерлексез башкарылган гамәл.
5. Мәгънәви, синтаксик, эмоциональ-экспрессив функция башкаручы ритмлы-мелодик сөйләм сыйфаты. Ул үз эченә түбәндәге элементларны ала: мелодия, темп, ритм, сөйләм көче, тавыш тембры, шулай ук мәгънәви, фраза, логик басым һ.б.
6. Буыннар төшеп калу яки өстәлү сәбәпле, төрле ритмик үлчәмдә язылган шигырь формасы.
7. Әһәмиятле пауза, текстны төгәл, дөрес итеп уку өчен, мәгънәле кисәкләрне аерып чыгару өчен кулланыла.
8. Җөмләдәге бик әһәмиятле сүзне яки сүзтезмәне аерып чыгару өчен тавышны күтәрү юлы белән күрсәтелә.

Критерии оценки (в баллах):

- *8 баллов выставляется студенту, если все задания выполнены правильно;*
- *6 баллов выставляется студенту, если допущены10 ошибок;*
- *4 балла выставляется студенту, если допущеныболее 20ошибок;*

5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины

5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины

Основная литература:

1. Галимуллин Ф.Г. Укучыларны сәнгатьле укырга өйрәтү. Татарәдәбияты укытучылары өчен методик кулланма / Ф.Г. Галимуллин. - Казан: Таткитнәшр., 1988. - 86 б.

Дополнительная литература:

1. 1. Горбушина Л.А., Николаичева А.П. Выразительное чтение. / Л.А.Горбушина, А.П.Николаичева. - М.: Просвещение, 1978.13
2. 2. Методика выразительного чтения / Общ. Ред.Т.Ф.Завадской, Н.М. Соловьевой. М.: Просвещение.– 1985. –208 с.
3. 3. Нигъматуллин Ә. Сәнгатьле укырга өйрәник. /Ә.Нигъматуллин. - Казан: Таткитнәшр. – 1968. –174 б.
4. Сәлимҗанов Х. Нәфис сүз. / Х. Сәлимҗанов. - Казан.: Таткитнәшр. – 1958. – 84 б.
5. Хәйруллина А. Дөрес сөйләргә өйрәнегез. / А.Хәйруллина. - Казан: «Казан» нәшрияты. – 1962. –96 б.

5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины

http://tatar.com.ru
http://kitap.net.ru/
http://www.tatarlar.ru
http://mon.tatar.ru
http://www.philology.ru
http://www.belem.ru
http://www.matbugat.ru
http://www.tatknigafund.ru
http://kitap.net.ru
http://www.suzlek.ru
http://kitaphane.tatar.ru

1. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине

Наименование специальных* помещений и помещений для самостоятельной работы	Оснащенность специальных помещений и помещений для самостоятельной работы	Перечень лицензионного программного обеспечения. Реквизиты подтверждающего документа
1. ***учебная аудитория для проведения занятий лекционного типа:*** аудитория № 408 (главный корпус), аудитория № 417 (главный корпус), аудитория № 419 (главный корпус). 2. ***учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа:*** аудитория № 401 (главный корпус), аудитория № 419 (главный корпус), аудитория № 417(главный корпус), аудитория № 408 (главный корпус), аудитория № 410 (главный корпус), 3. ***учебная аудитория для проведения групповых и индивидуальных консультаций:*** аудитория № 401 (главный корпус), аудитория № 417(главный корпус), аудитория № 422 (главный корпус), аудитория № 410 (главный корпус). 4. ***учебная аудитория для текущего контроля и промежуточной аттестации:*** аудитория № 419 (главный корпус), аудитория № 410	**Аудитория № 401** Учебная мебель, доска; шкаф **Аудитория № 408** Учебная мебель, доска **Аудитория № 419** Учебная мебель, доска, шкаф **Аудитория № 417** Учебная мебель, доска; экран настенный Classic Solution (1 шт.) модель W 243x182/3 MW-SO/W; проектор мультимедийный EPSON EB-X31 (1 шт.) **Аудитория № 312** Учебная мебель, интерактивная доска SMART с проектором V25 – 1 шт., 12 компьютеров – системный блок USN Quad Core 3,2 GHz Gb / Hdd 500 Gb / H 81 / TX 450 W / мышь USB / LSD монитор 1,5″ / Vin 10 Pro. **Аудитория № 422 Лаборатория информационных технологий** Учебная мебель, 10 компьютеров – системный блок PowerCool 4ядра 3,5 GHz/ DDR4 8 Gb/ HDD 1Tb/ DVD-RW 450W/ клавиатура USB/ мышь USB /LCD монитор 21,5″. **Аудитория № 410 Лаборатория**	1. Windows 8 Russian. Windows Professional 8 Russian Upgrade. Договор № 104 от 17.06.2013 г., лицензия - бессрочная 2. Microsoft Office Standard 2013 Russian. Договор № 114 от 12.11.2014 г., лицензия – бессрочная. 3. Система централизованного тестирования БашГУ (Moodle) http://www.gnu.org/licenses/gpl.html http://rusgpl.ru/rusgpl.pdf

(главный корпус), аудитория № 422 (главный корпус), аудитория № 312 (главный корпус). **5. *помещения для самостоятельной работы:*** Читальный зал № 1 (главный корпус) **6. *помещения для хранения и профилактического обслуживания учебного оборудования:*** аудитория № 334 (главный корпус)	**информационных технологий** Учебная мебель, доска, 15 компьютеров – системный блок USN Quad Core 3,2 GHz Gb / Hdd 500 Gb / H 81 / TX 450 W / мышь USB / LSD монитор 1,5″ / Vin 10 Pro. **Читальный зал № 1** Учебная мебель, стенд по пожарной безопасности, моноблоки стационарные – 5 шт, принтер – 1 шт., сканер – 1 шт. **Аудитория № 334** Учебная мебель, доска; шкаф	

Перечень договоров ЭБС (за период, соответствующий сроку получения образования по ООП**)**		
Учебный год	**Наименование документа с указанием реквизитов**	**Срок действия документа**
	Договор на ЭБС «Университетская библиотека онлайн» между БашГУ и «Нексмедиа» № 847 от 03.09.2018	С 01.10.2018 по 30.09.2019
	Договор на ЭБС между БашГУ и издательством «Лань» № 848 от 03.09.2018	С 01.10.2018 по 30.09.2019
	Соглашение на бесплатные коллекции в ЭБС между БашГУ и издательством «Лань» № 961 от 01.10.2018	С 01.10.2018 по 30.09.2019
	Договор на доступ к электронным научным периодическим изданиям между БашГУ и РУНЭБ № 1262 от 11.12.2018	С 11.12.2018 по 31.12.2019
	Договор на БД диссертаций между БашГУ и РГБ № 095040040 от 27.02.2019	С 27.02.2019 по 26.02.2020

Наименование документа	**Наименование документа (№ документа, дата подписания, организация, выдавшая документ, дата выдачи, срок действия)**
Заключения, выданные в установленном порядке органами, осуществляющими государственный пожарный надзор, о соответствии зданий, строений, сооружений и помещений, используемых для ведения образовательной деятельности, установленным законодательством РФ требованиям	1. Заключение № 13/02 о соответствии (несоответствии) объекта защиты обязательным требованиям пожарной безопасности от 29.01.2016 г. выдан Главным управлением МЧС России по Республике Башкортостан Управлением надзорной деятельности и профилактической работы. 2. Заключение № 16/02 о соответствии (несоответствии) объекта защиты обязательным требованиям пожарной безопасности от 29.01.2016 г., выдан Главным управлением МЧС России по Республике Башкортостан Управлением надзорной деятельности и профилактической работы. 3. Заключение № 17/02 о соответствии (несоответствии) объекта защиты обязательным требованиям пожарной

	безопасности от 29.01.2016 г., выдан Главным управлением МЧС России по Республике Башкортостан Управлением надзорной деятельности и профилактической работы. 4. Заключение № 18/02 о соответствии (несоответствии) объекта защиты обязательным требованиям пожарной безопасности от 29.01.2016 г., выдан Главным управлением МЧС России по Республике Башкортостан Управлением надзорной деятельности и профилактической работы.
Документы, подтверждающие соответствие мест и помещений действующим санитарно-эпидемиологическим правилам и нормам	Санитарно-эпидемиологическое заключение № 02.БЦ.01.000.М.001102.11.17 от 22.11.2017 г. выдан Федеральной службой по надзору в сфере защиты прав потребителей и благополучия человека Управлением Роспотребнадзора по Республике Башкортостан.

Приложение № 1

ФГБОУ ВО «БАШКИРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины Выразительное чтение на 6 семестр
(наименование дисциплины)
____очная_____
форма обучения

Вид работы	Объем дисциплины
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	2
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	16,2
Лекций	0
практических/ семинарских	16
Лабораторных	0
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем)	0,2
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	55,8
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету/дифференцированному зачету (Контроль)	

Форма(ы) контроля:
зачет___6_______ семестр

№ п/п	Тема и содержание	Форма изучения материалов: лекции, практические занятия, семинарские занятия, лабораторные работы, самостоятельная работа и трудоемкость (в часах)				Основная и дополнительная литература, рекомендуемая студентам (номера из списка)	Задания по самостоятельной работе студентов	Форма текущего контроля успеваемости (коллоквиумы, контрольные работы, компьютерные тесты и т.п.)
		ЛК	ПР/СЕМ	ЛР	СР			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Введение в курс. Основы выразительного чтения Особенности исполнения литературных произведений.		2		6	О-1 Д-1,2,3	Подготовить доклады на тему «Правильное произношение как основа культуры речи».	Семинар, задание для письменной контрольной работы
2.	Средства выразительности устной речи. Техника речи. Интонация. Ударение. Пауза.		2		6	О-1 Д-1,2,3	Чтение и конспектирование обязательной и дополнительной литературы. Знакомство с Интернет-источниками.	Задание для индивидуального опроса
3.	Составление партитуры. Подготовка к исполнению литературных произведений		2		8	О-1 Д-1,2,3	Чтение и конспектирование обязательной и дополнительной литературы;	Практическое занятие, контрольная работа
4.	Подготовка к исполнению поэтических произведений. Работа над навыками правильной дикции и нормами орфоэпии.		2		8	О-1 Д-1,2,3	Чтение и конспектирование обязательной и дополнительной литературы. Транскрипция текста.	Семинар, составление партитуры

							Подготовка к тестированию.	
5.	Голосовой аппарат. Овладение навыками правильного дыхания.		2		8	О-1 Д-1,2,3	Произвести анализ литературных произведений.	Контрольная работа
6.	Работа над средствами выразительного чтения.		2		8	О-1 Д-1,2,3	Интонационный анализ текста Работа со словарями. Подготовка к терминологическому диктанту.	Защита рефератов, тестовой контроль № 2
7.	Подготовка к исполнению драматических произведений. Работа над навыками правильной дикции и нормами орфоэпии.		2		6	О-1 Д-1,2,3	Чтение и конспектирование обязательной и дополнительной литературы. Транскрипция текста. Подготовка к анализу текста.	Семинар
8.	Работа над ошибками голосового аппарата. Работа над навыками правильной дикции. Неязыковые средства выразительности устной речи. Элементы актёрского мастерства.		2		6	О-1 Д-1,2,3	Анализ текста	Практическое занятие
	Всего часов:		18		56,8			Зачёт